

Ben ritüel ve *dış oluş* manasındaki *din* ile, *yaşayış tarzı* manasındaki *ahlakın* birbirine o kadar da bağlı olmadığı kanaatindeyim. Dindar bir insan ahlakının temelini Allah'ın emir ve yasaklarında arayacaktır, bununla beraber buradaki *arayış* aslında bulmak istediğinin arayışıdır. Yani insanlar *sıfır* noktasındaki bir ahlakla işe başlamazlar, zaten etraflarında bir yaşayış tarzı vardır, bu olmasa bile biyolojik ve doğal şartlar belli bir yaşam tarzını zorlar. Dinin bu konuda yaptığı *ne aradığını bilenler* için bir araç sunmaktır. Ahlakla *ben böyle buyurdum* diye başlayamazsınız, *Allah böyle buyurdu* demeniz lazımdır: Zira ahlak aşısı gibidir, insanların birinin *ahlaklı* olması işe yaramaz, çoğunluğun *aşılı* olması gibi çoğunluğun *ahlaklı* olması gerekir ki ahlak kötülükten korusun. Din bu *aşılama* faaliyetinde bir manivela, bir *retorik* teşkil eder. İnsanların bir ahlakı zaten vardır, *başkasının karısı* bütün dinlerde aynı anlama gelir, bununla beraber insanların kimisi bu konuda Allah'a hesap vereceğini düşünür ve bunu da telaffuz edip, genel geçer bir bilgi olarak toplumun ortasında tutar ki insanların geneli de bu *ahlakla* aşılanmış olsun.

Dindar bir insan bu *aşının* markasına bakıp, *ahlakın* ancak bu aşıyla mümkün olacağını düşünecektir: Çünkü etrafında gördüğü bütün *ahlaklı* insanlar aynı marka aşıyla aşılanmışlardır. Ayrıca günlük ahlakın gerekçelendirmesinde dindar bir insan doğrudan *Allah'a verilecek hesaplara* kendini izah eder. O sebeple dindar olmayanların *ahlaksız* olacağına dair bir yargısı mevcuttur. *İnanmıyorum olsaydım şu şu kötülükleri yapardım.*

Hayır, yapmazdın. Zira ahlakın asıl kaynağı din değildir, bir insanın *Allah'a inançsız* olması, topluma veya *kendi iyiliğine* inançsız olduğu anlamına gelmez. Ahlakî kuralların gerekçelendirmesini dinden başka yoldan yapabilir. Hatta gerekçelendirme de yapmaz, ahlakını *vicdanına* göre, kendine tanımladığı kimlik üzerinden inşa eder. İnsanlar fırsatını bulduklarında kötülük işler, ancak buna mani olacak şey *benim gibi biri bunu yapmaz* duygusudur. Ahlakın temeli de insanın kendini gördüğü yerdir, yoksa *Allah'a verilecek hesap* tek başına çoğu insanı kötülükten uzak tutmaz. Dindarlar Allah'a hesap vereceğine inanıyor olsaydı, Allah hakkında bu kadar çok konuşmazdı. Sadece bilen kişi bilmediği yerde *bilmiyorum* diyebilir ama bizim dindarlar, maşallah, her şeyi biliyor.

Din bu kimliğin inşasında güçlü olduğu için ahlakın gelişmesinde önemlidir: Namaz kıldığı bilinen birinin, bir bara gidip iki tek atmasını beklemesiniz, namaz kılanlar daha az alkolik olur ve hayatlarında içkiyle ilgili daha az problem yaşarlar. Hayatının alışkanlıkları dini pratikler etrafında geliştiren birinin *sapması* daha zordur, başına bir musibet geldiğinde bunu *sarhoş olarak* değil, *her işte bir hayır vardır* diyerek karşılar. Normal şartlar altında ikincisini de yapmak isteyebilir, sarhoş olmanın daha teskin edici olabileceğine de inanabilir ama *alışkanlıklar* ve *kimlik* ona bu konuda izin vermez. Teselliye meyde değil, seccadede arayacaktır.

Çağımızın en önemli meselelerinden biri *aşısı karşıtlığı* gibi bir *din karşıtlığı*. İnsanlara *eskilerin bu masalları insanları bağnazlaştırıyor* diye anlatıyorlar, *bu aşılar eski ve son kullanma tarihi geçti* diyorlar ve dindarlar da içten içe bunlarla hemfikir. Yapmamız gereken *eskilerin muadili yeni aşılar* bulmak ama bu da zor bir iş çünkü aşılar kolay bulunmuyor, testleri bazen yüzyıllar alıyor ve bu arada dünya o kadar

değişiyor ki, *yeni* dediğimiz de eskiye dönüşüyor. Sanatın ve edebiyatın yapma çalıştığı dinin artık insanların inanmadığı aşıları yerine yeni aşılar bulmak ama bunların çoğunun da miadı, çok daha önce doluyor.

Bu arada insanların geneli *vicdanına* terkedilmiş durumda, *bireysel ahlak* dışında tutunacak bir dal yok ve bu *bireysel ahlak* günden güne *menfaatle müttefik* hale geliyor.

Bunun sonuçları konusunda bir fikrim yok, geçmişten geleceğe baktığımda karamsarım, çünkü birey birey *kendi ahlakını inşa eden* insanların aslında genel olarak pek de *sağlam bir ahlakla* donanmamış olduğunu düşünürüm. Herkes kendi aşısını yaparsa hangi hastalığın bizi vuracağını bilemeyiz, birbirimizi koruyamayız ve sonunda aşılardan hiçbirisi bir işe yaramaz.